

SZILÁGYI ZSOLT

LEGITIMÁCIÓ

A mongol buddhista egyház szerepe a világi hatalom konszolidációjában

A mongol buddhista egyház több évszázados története alatt szoros kapcsolatban állt a világi hatalommal. Ez a kapcsolat nem mindig vált kifejezett előnyére, viszonya a mindenkori uralkodókkal akár pozitív, akár negatív előjellel, de jelentősen befolyásolta mind az egyházszerkezet, mind a világi igazgatás életét és történetét. Bár a buddhista egyház politikai hatalmat Mongóliában csak a legutóbbi évszázad elején kapott, gyakorlatig a kezdetektől fontos szerepet játszott abban a hatalmi harcban, amely a világi igazgatás vezető pozícióinak megszerzéséért folyt. Tette mindezt a vallás sajátos eszközeivel úgy, hogy közben a nomád mongol társadalom egyik legfontosabb formáló tényezőjévé vált. A buddhista hagyományok a mongol nomádok életének szerves részévé váltak, a mongol buddhista egyház, illetve a buddhista lámák a legtöbb helyet átvették a társadalmi hierarchiában korábban az ősvallás képviselői által betöltött szerepet. A buddhizmus mindenképpen a legtoleránsabb tételes vallások egyike, s viszonylag gyors és igazán nagy társadalmi konfliktusoktól mentes belső-ázsiai terjedése is jórészt ennek köszönhető. Miközben integrálta a helyi sajátosságokat, magába olvasztotta az adott területen korábban működő hiedelemvilág főbb elemeit, maga is visszahatott a tételes vallás megjelenése előtt jellemző vallási rendszerekre. Ennek a kölcsönhatásnak eredménye ma nem csak a mongol buddhizmus rendszerében követhető pontosan, de a mongol sámán hagyományok változásában is jól tetten érhető. A mongol vallásosság, a belső-ázsiai és mongol buddhizmus, illetve a mongol sámánizmus szinkretikus jellegét már többen vizsgálták, ezzel kapcsolatban fontos munkák születtek (BIRTALAN, 2001a, 2001b), mi most nem is ezzel kívánunk foglalkozni.

A buddhizmus integráló jellege azonban egy olyan megújulási képességet is a kódol, amely az évszázadok során nagy segítségére volt a mongol buddhista egyháznak abban, hogy talpon tudjon maradni az egyre változó társadalmi, történeti és nem utolsó sorban politikai közegben is. Gyakran képes volt arra, hogy – mint említettük – maga is befolyásolja az adott korszak politikai eseményeit, társadalmi változásait, hogy ezzel az évszázadok során a mongol állam- és társadalomtörténet egyik legjelentősebb intézményévé váljon. Az állam és az egyház történetének ilyen szoros kapcsolata annak is köszönhető, hogy a dzsingiszidák korszakát nem számítva – amikor a mongolok először találkoztak a buddhizmussal – az uralkodók, illetve azok, akik a mongol területeken a fennhatóságot gyakorolták, mindig tudatosan használták a buddhizmus bizonyos tanításait, hagyományait saját

hatalmuk elfogadtatása és konszolidálása érdekében. Így a hatalom legitimitásának kérdése a mongol történelem és buddhizmus történet egyik legfontosabb és legérdekesebb kérdésévé vált.

A korábbi időszakokban a világi hatalom legitimitációja érdekében fordultak az uralkodók a buddhizmus egyes hagyományai felé, napjainkban maga a buddhista egyház keresi történetében azokat a személyeket és eseményeket, akik és amelyek erősíthetik az egyház pozícióit, legitimálhatják a megújult társadalmi környezet kihívásaira adott új válaszait, visszaadhatják a korábbi évszázadokban betöltött vezető szerep lehetőségét.

Az elmúlt száz év a mongol buddhista egyház életének legváltozatosabb, legmozgalmasabb időszaka volt. A század elején megélhette történetének rövid korszakát, melyben hatalma csúcsára ért, hogy alig egy évtizedes uralkodás után drámai változások következtében szinte a tetszhalottság állapotába zuhanjon. A több évtizedes megtűrt tiltás korszaka után a huszadik század végén ismét fellendülés következett, mely napjainkban tovább tart. Az egyház látványos fejlődésnek indult, a hívek a szabad vallásgyakorlat lehetőségének eufóriájában tömegesen látogatják a buddhista kolostorokat és templomokat, a lámák száma növekszik.

Általánosan elmondható, hogy a nagy politikai változások között a valási élet valamilyen előjelű átalakulása figyelhető meg. Ebben a tekintetben Mongólia és a mongol társadalom nem egyedülálló. Nem egyedülálló maga a buddhizmus sem, hiszen a sámán hagyományok feléledésének, illetve gyakran koncepciózus felélesztésének legalább ilyen jelentős időszakát figyelhetjük meg. A buddhizmus legújabb kori virágzása abban a tekintetben különbözik a sámánizmus hagyományainak újjáéledésétől, hogy a tételes vallás és a reá épülő egyház története elsősorban az írott források megjelenésének köszönhetően jól dokumentálható, társadalmi szerepe pontosan nyomon követhető, és elsősorban a világi hatalommal kialakított szoros kapcsolat miatt a 17. századot követően jelentősebb is, mint amilyen az ősvallással kapcsolatban megállapítható.

A sámánizmus a nomád mongol társadalom nagyon mélyen gyökerező, ma is élő és virágzó hiedelem rendszere, mely napjainkban is fontos szerepet tölt be a mongolok életében, s a megváltozott körülményekre megpróbál helyes válaszokat adni. Ennek egyik leglátványosabb példája, hogy napjainkban a sámánhit legalább olyan intenzíven van jelen a városokban, mint a kutatás hagyományos kereteit adó nomád közösségekben. Egyre gyakrabban találunk példát arra, hogy a hagyományosan általában egyedül működő sámánok keresik a szervezeti kapcsolatot egymással, a a modern kor követelményeire adott válaszul hivatalos, államilag elismert – illetve elismerhető – közösségekbe szerveződnek. Egyre többen választják tudatosan a városokat, s közben megjelent a sámánhit misztikumát mint eladható árucikket „forgalmazó” megélhetési sámánok csoportja is. Ebben a tekintetben Mongólia sem különbözik a világ olyan országaitól – gondoljunk csak hazánkra –, ahol az ősvalláshoz való visszatérést részben a kulturális, részben

a nemzeti identitás újra építésének, megtalálásának tévesen értelmezett eszközeként használják. Ugyanakkor Mongóliában a sámánhit sohasem szorult vissza, sohasem tűnt el teljesen az évszázadok során. Az ebben gyökerező kontinuitásnak köszönhetően ma is jórészt hagyományos formájában élő hitvilág és hiedelem-rendszer, melyet nem kell újjá teremteni, s amely új válaszokat kíván adni a kor kihívásaira. Az, hogy a mongóliai sámánok önálló szervezeteket „céheket” alapítanak, melyek jól meghatározott szabályrendszer szerint működnek, szertartásaikat meghatározott rendszer szerint végzik, talán a tételes vallások megjelenése előtti mongol sámán hagyományok újabb jelentős átalakulását jelentheti: a korábbi, elsősorban narratívákon alapuló rendszer olyan változását, mely valamilyen tételes előírás-rendszer kialakulása és rögzítése felé mutathat. A korábbi hagyományok immár előírássá válnak, s ezeket rögzítik is (BALOGH, 2005).

Ezután a rövid, de talán nem hiábavaló kitérő után térjünk vissza a buddhista egyházhoz. A huszadik század vége és a huszonegyedik század eleje a buddhizmus napjainkban is töretlenül tartó felvirágzását hozta Mongóliában. Az új társadalmi és politikai környezetben az egyház keresi saját helyét és szerepét. Ennek útja a mégoly széleskörű társadalmi elfogadottság mellett is az, hogy megpróbálja saját eszközeivel megerősíteni pozícióját, illetve elfogadtatni azokat a változásokat, melyek jórészt a huszadik század eseményeinek következtében az egyházon belül kialakultak. Ugyanakkor fontos elvárás az is, hogy a mai hatalomgyakorlókkel is olyan viszonyt alakítson ki, mely hosszú távon garantálja, garantálhatja az egyház további működését. Mindezt úgy kell tennie, hogy nem fordulhat szembe sem az új társadalmi környezet, sem az új politikai helyzet követelményeivel.

A mongol buddhista egyház története a 17. századig sem, s azután még kevésbé volt egyszerű belügynek tekinthető. Mindig voltak határon túlmutató kapcsolatai is. Napjainkban az egyre szűkülő világ ezeket a kapcsolatokat csak még intenzívebbé teszi, s ettől a helyzettől az egyház sem függetlenítheti magát.

Cikkünkben röviden áttekintjük, hogy a mongol buddhista egyház története során mikor, hogyan került olyan helyzetekbe, amikor egyes tanításával, egyes esetekben saját létevel legitimálta a regnáló hatalmat, az adott társadalmi környezetet. Ezek alapján tárgyaljuk, hogy napjainkban milyen szerepet tölt be a története egyik legmarkánsabb átalakulását élő mongol társadalomban, hogyan próbálja helyzetét stabilizálni. Milyen eszközökkel igyekszik a társadalomban korábban betöltött szerepét visszaszerezni, és saját szervezetén belüli változásokat miként kívánja a külvilággal elfogadtatni.

A mongolok a buddhizmust már az állam kialakulásának korai időszakában is ismerték. Az első pontos adatok erre vonatkozóan még Dzsingisz kán idejéből származnak. Ekkor, a tibeti vallási reformok előtt, még a régi rendek képviselői, elsősorban a szakjapák¹ kerültek kapcsolatba a mongolokkal, amikor dzsingiszida kánok saját udvarukban látták vendégül a rend

¹ Tibeti Sza-szkyapa.

képviselőit. Ez ekkor még nem volt több pusztá ismerkedésnél. A tibeti rend és a mongolok kapcsolata majd Kubiláj kán uralkodása alatt válik szorosabbá. A rend akkori vezetője Pakpa láma² már mint tanító, tanácsadó működik az akkori mongol nagykán, a Jüan dinasztia megalapítója mellett. Ez a szövetség a rend számára is jelentős előnyökkel járt, hiszen ebben az időszakban tudta hatalmát leginkább kiterjeszteni Tibetre nem utolsó sorban annak köszönhetően, hogy a mongol nagykán Pakpa lámát nevezte ki Tibet helytartójának, saját hatalma tibeti képviselőjének. Ezt a korszakot szokás az első mongol buddhista megtérés időszakának nevezni, s itt rögtön eljutottunk egy olyan ponthoz, mely napjainkban vált a mongol egyháztörténet vitatott kérdéséhez.

A mongolisztika ma általánosan elfogadott álláspontja az, hogy a mongol területeken a buddhizmus két jelentősebb hullámban terjedt el. Ezeket első, illetve második buddhista megtérésként említjük. Egyes – elsősorban mongol – kutatók azonban már a mongolokat ezen a területen megelőző, korábban Észak-Kínában dinasztiaát alapító és jelentős államot létrehozó kitajokat is a buddhizmust ismerő mongol népek között említik, ezzel a mongol buddhista hagyományokat csaknem háromszáz évvel régebbi időszakra vezetik vissza.³ Nem kerülheti el figyelmünket, hogy ez nem csupán a belső-ázsiai történelem egy újabb értelmezésének lehetőségét veti fel, de a mongol buddhista egyház, sőt ezen keresztül áttételesen a mongol állam hagyományait, eredetét is jelentős távlatokban szélesítené és vezetné vissza a történelemben. Bár bizonyos nyelvészeti adatok azt mutatják, hogy a kitajok az ősi mongol nyelvállapotnak megfelelő nyelvet használtak,⁴ s ilyen értelemben a 13. század elején önálló államot létrehozó mongolok elődei voltak, a két állam között nem mutatható ki kontinuitás. Ebben az értelemben a nagy mongol birodalom nem tekinthető a kitaj utódjának, s így a kitajok buddhizmusa sem közvetlen elődje a mongol buddhizmusnak, tehát a három megtérés elméletét el kell vetnünk.

Kubiláj kán és Pakpa láma kapcsolata a mongol történelem egyik legjelentősebb hagyományának gyökerét jelentette, mely éppoly fontos szerepet játszott a 16. századi második megtérés időszakában, mint a huszadik század második évtizedében, a mongol teokrácia korában. Ez a két törvény hagyománya,⁵ mely a világi és az egyházi hatalom egymás mellett élését és kapcsolatát jelképezi. A mongol nagykán és császár, illetve a buddhis-

² Tibeti Phags-pa.

³ Lxagwasüren G. – Dašjamc, D.: *Mongoliin filosofiin tүүх*. Ulaanbaatar 2001.

⁴ LIGETI, 1927.

⁵ Mongol Qoyar törö, halha xoyor tör „két törvény”. A mongol és tibeti neveket, illetve fogalmakat a főszövegben a népszerű magyar átírásnak megfelelően adom meg. A lábjegyzetek tartalmazzák az írott mongol (mong.), a modern mongol, (halha) és a tibeti átírásokat. A mongol szavak tudományos átírásánál használt mellékjeles betű feloldása a következő, j-dzs, š-s, č-cs, j-dz, x-veláris h, q-a tudományos átírásban a mély hangrendű írott mongol szavaknál a k, a γ-a g átírását jelöli. Az írott mongol szavakban az i előtt álló s, mindig az „s” hangot jelöli.

ta rendfőnök kapcsolata a mongol történelem olyan jelentős alkotó eleme, hogy a 16. század utolsó harmadában a tümet Altan kán saját hatalma legitimációjára is megpróbálta felhasználni.

Altan maga nem volt dzsingiszida, így a történelmi hagyomány alapján nem is volt jogosult a mongol nagykáni címre. Kihasználva a reformált tibeti buddhista egyházban, a gelukpában kialakult *tulku* hagyományt és a buddhizmus reinkarnációs tanait, magát Kubiláj újjászületésének képében tüntette fel, hogy bizonyítsa jogát a hatalomra. Ehhez az akkori gelukpa⁶ egyházfő Szőnam Gyacó⁷ segítségét is igénybe vette. Jól tudjuk, kapcsolatuknak mit köszönhet az egyetemes és a buddhista egyháztörténet és a történelem.⁸

Uralkodása alatt Altan a buddhizmus egyik legjelentősebb támogatójává vált. Kolostorokat alapított, tibeti lámákat látott vendégül udvarában, és támogatta a legfontosabb buddhista művek mongolra fordítását is. Az ő idejében indult meg a *Kandzsür* mongolra fordítása is, ami amellelt, hogy hozzájárult a buddhizmus térnyeréséhez a mongol területeken, jelentős kulturális változásokat is indukált. Az Altan, és a második megtérés másik jelentős befolyású mongol kánja, a csahar Ligdan idején elkészült fordítások egyrészt lehetővé tették, hogy a mongolok saját nyelvükön ismerkedhessenek a tibeti eredetű buddhizmussal, másrészt a tibeti munkák megjelenése termékenyítőleg hatott a mongol nyelvű irodalom kialakulására is.

E mongol kánok az általuk támogatott egyház segítségével próbálták konszolidálni hatalmukat a kisebb előkelők felett. Ligdan annyira bízott az egyház támogatásában, hogy uralkodásának utolsó éveiben, mikor hatalma fokozatosan meggyengült, az addig általa támogatott gelukpákkal szembe fordulva a tibeti régi rendek, a vörös süvegesek⁹ segítségével bízva próbálta pozícióit visszaszerezni.

A hatalom tevőleges támogatásának köszönhetően a buddhizmus a mongol területeken is kilépett az udvar keretei közül, elterjedése látványos gyorsasággal indult meg. Abban, hogy ez a folyamat nem korlátozódott csak a Góbitól délre eső területekre, nagy szerepe volt Abataj kánnak, illetve dédunokájának, Öndör Gegennek.

Abataj 1585-ben alapította az Erdeni dzuu kolostort a régi mongol főváros, Karakorum mellett. Tevékenysége hozzájárult ugyan a buddhizmus halha területeken bekövetkezett elterjedéséhez, de az igazán meghatározó események Öndör Gegen nevéhez fűződnek. A 17. század második felében olyan változások következtek be, melyek napjainkig éreztetik hatásukat, sőt

⁶ Tibeti Dge-lugs-pa.

⁷ Tibeti Bsod-nams-rgyam-tso.

⁸ A mongolok a dalai láma cím adományozásával először tesznek olyan lépést, mely alapvetően befolyásolja a tibeti buddhizmus történetét. A gelugpa és a mongolok között kialakuló szoros szövetség a tibeti teokrácia létrejöttének egyik legfontosabb feltételét alapozza meg. A tibeti rend olyan jelentős katonai erőt képviselő szövetségesre tesz szert, mely 1642-ben lehetőséget biztosít számára a Tibet feletti világi irányítás megszerzésére is.

⁹ Conkápa (Bcong-kha-pa 1356–1419) 15. század eleji vallási reformjai e rendek, a karmap, szakjapa és nyigmapa, illetve tanításaik ellen irányultak.

a ma újabb virágkorát élő mongol buddhista egyház megalapítóját tisztelik személyében. Bár a huszadik század elején létrejött teokratikus állam vezetője, és így a hatalma csúcspontját elérő buddhista egyház irányítója a nyolcadik Bogdo gegen volt, korunkban mégsem ő, sokkal inkább Öndör Gegen az, aki napjainkban a buddhista egyház számára a követendő példát hordozza. Ennek számos oka van, de mielőtt ezeket tárgyalnánk, érdemes címszavakban áttekinteni az első mongol egyházfő életét.

Öndör Gegen Tüsjetü kán Gombodordzsi,¹⁰ az egyik legjelentősebb halha előkelő második fiaként látta meg a napvilágot 1635-ben. Több életrajza is született, ezek közül a három leggyakrabban használt a következő:

1. Tanítványa, Zaja Pandita¹¹ által tibeti nyelven írt életrajz, melynek megírásának utolsó dátuma 1702, tehát még Öndör Gegen életében született.

2. Az 1839-ben szintén tibeti nyelven Ngag-gi-dbang-po által írott életrajz.

3. Az 1859-ben, részben ezek fordításait felhasználó, 1859-ben született mongol változat.¹²

Rendkívüli emberek születését csodás események kísérik, mint például a történeti Sakjamuni Buddháét. Öndör Gegen életrajzírói is számos olyan eseményt említenek munkáikban, melyek azt jelezték, hogy az újszülött nagyra hivatott. Világra jöttékor apja épp kilovagolt, amikor egy tó partján elmélkedő lámával találkozott, aki megjósolta neki, hogy születendő fia vagy nagy harcos, vagy az emberek nagy tanítója lesz. Születésekor a káni család egy tizenhat éves szolgálólányának kebléből tej fakadt. A lány szégyellte állapotát, de a kánasszony észrevette a változást, két mellét szenteltvízzel megáldotta és ezután ő táplálta az újszülöttet. Ettől kezdve ő lett Öndör Gegen dadája, akit mongolul *dalai édzs*¹³ néven említenek a visszaemlékezések, mellyel tisztelegnek a kisgyermek életében betöltött különleges szerepe előtt.

Ahogy a róla készült életrajzokban olvashatjuk a gyermek képességei már fiatal korában megmutatkoztak. Minden mozdulata, cselekedete különlegességét bizonyította. Gyakran játszott buddhista környezetben, játék közben keze kolostorokat, sztúpákat formázott a homokból. A hagyomány szerint számos újjászületett tibeti lámához hasonlóan már kisgyermekként, minden korábbi tanulás nélkül magától recitált szútrákat, gyakran tibetiül, annak ellenére, hogy senki nem beszélte ezt a nyelvet környezetében. Három éves korában a jurta körül körbe futkosva buddhista szent szövegeket mormolt.

¹⁰ Mongol Tüsjetü qayan Gombodorji, halha Tüseeet xaan Gombodorji. A Tüsjetü kánság a mai Mongólia középső területein helyezkedett el a Dzsaszagtu (mongol Jasaytu, halha Jasagt) és a Szecsen (mong. Secen, halha Sečen) kánság mellett a legnagyobb halha kánság volt a 17. század közepén.

¹¹ Zaya pandita Blo-bzang-'phrin-las (1642–1716).

¹² Angol fordítását Charles Bawden adta ki. Lásd: Bawden, Ch.: *The Jebtsundampa Khutugtus of Urga*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1961.

¹³ Dalai jelentése „tenger, óceán”, *eej* „anya”. Itt a „dalai” szó a határtalan bölcsességet jelenti csakúgy, mint a „dalai láma” kifejezésben.

A sárga nyúl évében (1639),¹⁴ mikor Öndör Gegen 5 éves volt, a Sirét cagán nurnál¹⁵ – mely tavat Mongólia köldökének is nevezték – kolostort és számos buddhista kegyhelyet, ereklyetartót (sztúpa) építettek tiszteletére. A kolostor később Mongólia első központja, a mai főváros, Ulánbátor elődje lett.

A Sirét cagán núr mellett Öndör Gegen *hamba láma*¹⁶ rangot kapott és minden mongol láma előjárójaként kezdték tisztelni. Vanszanbürelgü¹⁷ láma *ravdzsan* fokozatot¹⁸ és új szerzetesi nevet – Luvszanvanbudzsalcán¹⁹ – adományozott neki. Ekkor azonban még nem ismerték fel, hogy a gyermek egy korábbi híres láma újjászületése lehet.

1640-ben ő lett a halha-mongolok között az első, akit szentté (*bogd*) emeltek. A hét halha nemzetség képviselői ellenségeskedéseiket félretéve tanácskozársra gyűltek össze, s Tüsijetü kán Gombodordzs fiát a halha-mongolok legnagyobb tiszteletnek örvendő, buddhista vezetőjének választották. A döntést senki nem kérdőjelezte meg, ami önmagában is ritka esemény volt. A halha kánok soha korábban nem voltak ennyire egységesek. Az egyetértés, amivel Öndör Gegent főláma rangra emelték, a későbbiekben – a halha belháborúk és a mandzsu hódítás idején – alapvető jelentőségűvé vált, hiszen ennek köszönhetően a mongol egyházfő sokkal szélesebb körű befolyásra tett szert, mint azt egy világi halha uralkodó képes lett volna megszerezni.

A fiatal láma 1649-ben tibeti zarándoklatra indult. Lhászába érkezése után tanítványává fogadta őt az V. Dalai láma Navanluvszangyaco (1617–1682) is, aki *ocsir erhín van*²⁰ rangra emelte. A *dzsonangpa*²¹ rend épp ekkor (1650) kereste neves történetírójának, Tāranātha-nak (Gungaanyambo 1575–1634)²² új megtestesülését, a ez később alapvetően befolyásolta Öndör Gegen sorsát.

¹⁴ Egyes történetírói szerint 1638-ban. A régi mongol évszámok európai időszámításra való átszámítása gyakran nem egyezik az egyes művekben, aminek oka, hogy a tizenkettes állatciklus kezdetét jelentő holdújév ünnep időpontját a hold járása alapján számítják, mely egyes években az európai Gergely naptár alapján akár több hetes eltérést is mutathat az előző, illetve az azt követő évekhez képest.

¹⁵ Mongol Siregetü čayan naγur, halha Šireet cagaan nuur.

¹⁶ Halha xamb lam. A kolostor apáti tiszte.

¹⁷ Mongol Vansi бүрүлөгү.

¹⁸ Egyes elképzelések szerint már ekkor megtestesülésnek tekintették. Erre vonatkozóan lásd Szilágyi, Zs.: *Manchu Mongol Diplomatic Correspondence 1635–1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism* Vol. 1. Ed. Bethlenfalvy Géza. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 2004. 3–5.

¹⁹ Halha Luwsanwanbujalcan.

²⁰ Halha *očir erxiin wan*.

²¹ Tibeti *jo-nang-pa*.

²² A történetírás Tāranātha-t hagyományosan a szakjapa rend tagjaként és történetírójaként említi, ezt azonban részben pontosítanunk kell. A dzsonangpa rendet a 14. század elején alapította Serab Gyelcen (tibeti Shes-rab rgyal-mtshan) a szakjapa rend tanításainak részleges megreformálásával. A rend leghíresebb tanítója volt Tāranātha, aki a rend tanításain belül jelentős hangsúlyt helyezett a Kālačakra szertartásra, ami aztán a gelugpa tanításainak

A 17. század elején Tibetben a vörös és sárga süveges buddhista irányzatok álltak szemben egymással. A Dalai láma, a sárga süveges rend vezetője, Congkhapa²³ reformjainak megfelelően a Buddha eredeti tanításain (*vinaja*) alapuló vallási hagyomány követését javasolta, míg a korábbi vörös rendek (pl. karmapa, *szakjapa*,²⁴ *nyigmapa*)²⁵ képviselői ezzel szembe helyezkedve a helyi vallások (bon) által befolyásolt buddhista hagyomány követői voltak. Tāranātha maga a dzsonangpa irányzat történetírója és kiemelkedő tagja, s mint ilyen a szakjapa rend képviselője volt.

A buddhista hagyomány szerint a nagy szentek újjászületéseit a korábbi megtestesülések jövendölései, illetve az egyéb csodálatos jelek alapján kutatják fel. Azt a gyermeket akire ráillenek a jelek, próbáknak vetik alá, hogy kiderüljön, valóban ő e a következő reinkarnáció. Gyakran kisebb használati tárgyakat, eszközöket mutatnak neki, s amennyiben kiválasztja azokat, melyek előző életében a tulajdonát képezték, bizonyítást nyer, hogy ő az új megtestesülés. Lhászában, a Dalai láma kinyilvánította, hogy a fiatal mongol láma Tāranātha újabb reinkarnációja.²⁶ Megkapta a *Dzsebcundampa kutugtu*²⁷ címet és ezzel ő lett a legfőbb buddhista egyházi méltóság Mongóliában.

Felvetődik a kérdés, vajon a dalai láma miért tartotta fontosnak, hogy fiatal követője a gelugpa egyik leggyűlöltebb ellenségének tekintett szakjapa alrendje neves lámája újjászületéseként jelenjen meg?

A Dalai láma célja volt saját rendjének, hatalmát minden eszközzel növelni, s azzal, hogy saját hívét az ellenséges buddhista rend egy jeles tagjának újjászületéseként ismerte el, befolyása a szakjapa rovására tovább nőtt. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy Öndör Gegen kötődött a vörös süveges egyházhoz is, hiszen apja a Tüsijetü kán akkoriban a szakjapa rendhez tartozó Erdeni dzuu kolostor bőkezű támogatója volt. Ez mindenképpen hozzájárult ahhoz, hogy fiával kapcsolatban a buddhista hagyomány egyáltalán szóba kerülhetett. Ne feledjük el, hogy ebben az időben a sárga süveges egyház befolyása a halha területeken még nem volt olyan erős, mint a régi rendeké.

is fontos részévé vált, miután a rend magába olvasztotta a dzsonangpa irányzatot. Az évszázados hagyományokat követve napjainkban IX. Bogdo gegen újra a Taktan kolostort vezeti, tanításokat ad és Indiában dzsonangpa kolostort alapított, így folytatva Tāranātha munkáját.

²³ Congkhapa – tibeti Btsong-kha-pa.

²⁴ Tibeti *sa-skya-pa*.

²⁵ Tibeti *rnying-ma-pa*.

²⁶ A buddhista történetírásban általánosan elfogadott nézet, hogy az urgai főlámák Tāranātha újjászületései. Erre vonatkozóan lásd: SZILÁGYI, Zs.: *Manchu Mongol Diplomatic Correspondence 1635–1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism* Vol. 1. ed. Bethlenfalvy Géza. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 2004, 246.

²⁷ Tibeti *rje-btsun* (dzsecun) „vallási vezető”, *dam-pa* „kiváló”, mongol *jebcundampa qutuhtu*, halha *jawjandamb xutagt*. A halha *bogd gegeen* „szent fény”, *bogd xaan* „szent kán” (mongol *boydo gegen*, *boydo qaḡan*) címek gyakorlatilag egyenértékűek és szinonimaként használhatóak a tibeti címmel. A tibeti eredetű szavak, nevek mongol átírásaira általában jellemző a nyelvi torzítás, így találkozhatunk az eredeti tibeti alak Jibcundampa, ill. Jawjandamb formájával az írott mongol és a halha-mongol forrásokban.

Ahhoz, hogy az újjászületés ténye önmagában legitimálja a fiatal mongol egyházfő hatalmát, nem volt elég „csupán” Tāranāthára visszavezetni előző megtestesüléseit. A tibeti tulku hagyománynak megfelelően életrajzai – egymástól részben különböző adatok alapján – Öndör Gegent általában a 16–17. újjászületésként emlegetik abban a sorban, melyben Tāranātha volt az őt megelőző megtestesülés. Ez a több évszázadra visszavezethető leszármaszási sor már megfelelő jogosultságot biztosított számára ahhoz, hogy beteljesítse küldetését és a mongol buddhista egyház első főlámája lehessen.

1651-ben 600 gelug szerzetes kíséretében visszatért a halha területre és megkezdte azt a munkát, mely a mongol történelem egyik legjelentősebb szereplőjévé avatta. Történeti szerepének tárgyalása most nem célunk, az megtettük már más fórumon, itt csak egy eseményt kell megemlítenünk.

Öndör Gegen a 17. század végi halha belháborúk és a mandzsu hódítás idején nem elégedett meg pusztán az egyház irányításával. Mint a halha kánok által egységesen elismert vezető, jelentős politikai állásfoglalásokat is tett. 1691-ben a halhák mandzsukkal szembeni behódolása idején, a Dolón núr-i²⁸ kurultájon Kangxi császár trónja mellett ő maga is fogadta a kánok hódolatát, ezzel legitimálta a mandzsu császár hatalmát, ugyanakkor kíséretet tett a Kubiláj és Pakpa idején létrejött kettős hatalom hagyományának felélesztésére is. Az akkori történelmi környezet ugyan nem engedte meg, hogy ugyanazt a tanácsadói szerepet tölthesse be a mandzsu császár mellett, mint korábban Pakpa a Jüan uralkodó udvarában, de életrajzírói és későbbi követői hasonló színben tüntetik fel.

A mandzsu fennhatóság időszaka sajátos módon a mongol egyház egyik fénykora volt. Az egymást követő mandzsu uralkodók jelentős adományokat juttattak a buddhista egyháznak, így hozzájárultak annak terjeszkedéséhez, fejlődéséhez. Ezzel azonban a hatalomnak egyértelmű politikai céljai voltak. Az 1580-as évek óta eltelt több mint száz év – mint ahogyan azt a fentiek is bizonyítják – elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a mongolok – és nem csak a mongol előkelők – elfogadják a buddhizmust, életük részévé tegyék hagyományait. Így a 17. század második felében javarészt az első Halha-Dzsebcundampa tevékenységének köszönhetően jelentős befolyásra szert tett egyház egyre fontosabb társadalmi tényezővé vált.

A kolostoralapításoknak köszönhetően a világi közigazgatás átszervezése után fontosabb pozíciók nélkül maradt mongol előkelők egy része az egyházon belül kárpótolhatta magát, ugyanakkor a lámák számának jelentős növekedésével a mandzsu kormányzat terveinek megfelelően sikerült pacifikálni a mongol nomádokat. Nem utolsó sorban a mongol egyházfő tevékenységének köszönhetően az előkelő mongol családokban, illetve az alávettek között is általánossá vált az a hagyomány, hogy a fiúgyermekek közül legalább egyet buddhista szerzetesnek adtak. Ezzel egyrészt viszonylag könnyedén biztosították a gyermek ellátását, túlélését a meglehe-

²⁸ Mongol Doloyan nayur.

tősen mostoha nomád életkörülmények között, másrészt maga a gyermek az egyházon belül egyfajta képviselője volt a családnak, akik rajta keresztül kötődtek az egyházhoz akkor is, ha nem álltak annak közvetlen szolgálatában.²⁹ Ezt kihasználva a mandzsu kormányzat közvetve jelentős számú fiatal mongol férfit tudott elvonni a világi élettől, így csökkentve a fennhatóság kialakulásakor létrejött feszültségeket. Ugyanakkor a mandzsu uralom konszolidálása után a császárok mindent megtettek annak érdekében, hogy az egyház irányítását is a fennhatóságuk alá vonják. 1757-ben a második Bogd halála után a mandzsu uralkodó megtiltotta, hogy az egyházfő újjászületését mongol földön keressék. A lépés sikerrel járt, így a harmadik megtestesülést – és minden utána következőt is – Tibetben kerestek és találtak is meg. Ezzel elérték, hogy a mindenkori mongol egyházfő más kultúrából, más nyelvi környezetből érkezve mindig valamilyen szinten „kívülálló” maradjon új hazájában. Miközben a mongol buddhista egyház a mandzsu világi közigazgatás mellett szinte egy második államot hozott létre, és a társadalom legjelentősebb formáló erejévé vált, nem kellett attól félni, hogy a mongol függetlenség gondolatát önállóan felveti.

A vázolt folyamatnak köszönhetően a mandzsu hódoltság alatt szerveződött és épült ki az egyház az évek során a Bogdo gegenek tekintélye megfellebbezhetetlenné vált. 1911-ben, a mandzsu uralom bukása után, a nyolcadik Dzsebcundamba a világi hatalmat is megszerezte. A huszadik század végén az újjáéledő mongol buddhizmus mégsem alig egy évszázaddal korábbi elődei segítségével próbálta újrafogalmazni önmagát, hanem egészen az első Dzsebcundampa koráig nyúlt vissza.

Az alig másfél évtizeddel ezelőtt lezajlott rendszerváltás után a mongol társadalom alapvető igénye volt, hogy deklarálja saját függetlenségét. Ehhez a politika mellett természetesen a mongol hagyományokat, a nomád kultúrát is eszközként használták. Ennek a törekvésnek a legváltozatosabb példáival találkozhatunk a legkorábbi mongol irodalmi/történeti mű, a Mongolok titkos története születésének 750. évfordulója 1990-ben októrojját megünneplésétől³⁰ kezdve, Dzsingisz kán mindent elsöprő kultuszán keresztül egészen a hagyományos mongol sámánizmus újrafelfedezéséig és a buddhista egyház újraépítéséig.

²⁹ Öndör Gegen egyházfővé választásakor a halha előkelőktől pásztorcsaládokat kapott, akiknek egyetlen feladata a főláma ellátása volt. Ezzel az 1630-as évek végén egy új társadalmi réteg, a *šabi* jött létre. Ők az alávetett mongol pásztorok azon csoportját képezték, akiket kivontak a világi adminisztráció fennhatósága alól, egyetlen feladatuk azon kolostor szolgálat volt, melynek ellátására rendelték őket. A mongol buddhista egyházon belül az egyetlen, aki önálló magántulajdonnal – saját területtel, šabikkal – rendelkezett, a Bogdo gegen volt.

³⁰ A nemzetközi tudományosság sem egységes azzal kapcsolatban, hogy a mű mikor született, azonban mai ismereteink szerint úgy tűnik, hogy a mű utolsó szakaszában jelzett „patkány év” nagy valószínűséggel nem az 1240-es esztendő volt, illetve az MTT utolsó része biztosan ez után született. Az 1990-ben megünneplelt 750. évforduló sokkal inkább politikai megfontolás, mint a tudományos tények alapján kerülhetett meghatározásra.

Öndör Gegen a saját korában a buddhizmus terjesztése mellett vitathatatlan lépéseket tett a mongol hagyományok, s ezen keresztül a mongol identitás, a kulturális és társadalmi integritás megőrzése érdekében. A 17. század második felétől, az általa irányított egyházszerkezet a mandzsu hódoltság időszakában is lehetőséget adott a mongoloknak arra, hogy a birodalom egységesítő törekvéseivel szemben megőrizhessék kulturális identitásukat, mely a későbbi politikai függetlenség kialakításának is nélkülözhetetlen feltétele volt. Ugyanakkor a halha polgárháború idején az orosz kapcsolat erősítésével szembeni mandzsu orientáció melletti elkötelezettsége a 1990-es évek rendszerváltása előtti mongol szocialista történetírók elemzéseiben negatív értelmezést kapott, elsősorban az 1921 után Mongóliában szinte kötelező orosz orientáció elutasítása miatt. Művészeti munkássága ugyanakkor politikai szempontból nem volt fontos, a hivatalos ideológia számára elfogadható volt, azon a megtűrt szinten, ahogyan a 20. század közepétől konszolidálódott szovjet-hatalom korszakában megfigyelhettük. Így, ha művészeti tevékenységéről esett szó, nem tárgyalták azt az aspektust, hogy ez milyen hatással volt a mongolok identitás tudatára, a mongol kulturális függetlenség fenntartására.

Minden igyekezete azt célozta, hogy a mongol hagyományokat a mandzsu uralom alatt is sikerüljön megőrizni. E tevékenysége nem merült ki csupán a buddhizmus tanításainak terjesztésében, kommentárok írásában, tanítványai személyes oktatásában. Számos előírást alkotott az általános szent rituálékról, az istentisztelet helyéről, a szertartásokkal kapcsolatos szokásokról, a lámák viselkedésének etikettjéről, a papok, és a hívők életéről, illetve a lámák ruhájára, a közös étkezésekre vonatkozóan is. Nagy gondot fordított a mongol életmód, a hagyományok megtartására és továbbélésének biztosítására. Az általa létrehozott szertartások, a szakrális rituálé, az imakönyvek fajtái, a vallásos tánc – *cam* – ritmusa, mind-mind fontos szerepet játszik a mongol hagyományokban. A kolostorokban több olyan rituálét követtek, s követnek napjainkban is, melyeket maga Öndör Gegen dolgozott ki. Megteremtődött az a szimbolika, amely a buddhizmus mongol ágára jellemző mind a mai napig. Ugyanakkor számos más mongol nemzeti szimbólum, például a férjes asszonyok hajviselete, az állatok billogja, az üdvözlő rituálé – szintén összekapcsolható személyével.

Napjainkban terjed az az elképzelés, hogy a lámaviselet általa kialakított változata, a minden nap használatos lámaöltözet, a ceremóniák alkalmával használt ruházat a mandzsu kor előtti mongol nomádok viseletének alapján készült. Ez azonban csak részben felel meg a valóságnak. Nem állítható, hogy a lámák viselete csak ezekből eredeztethető, de kétségtelen, hogy maga az első Bogd tervezte azokat.

Mint korábban említettük, a huszadik században az egyház nem csak hatalma csúcsára jutott, de gyakorlatilag a teljes összeomlás szélére is sodródott. Az 1921-es forradalom győzelmét követően az új hatalom mindent elkövetett annak érdekében, hogy hatalmát korlátozza és társadalmi befolyását megtörje. Ez a nyolcadik Bogd életében nem sikerülhetett – túl nagy társadal-

mi feszültséget gerjesztett volna. Az állam közvetlen irányításából kizárták a Dzsebcundampát, egyházi hatalmát azonban nem korlátozták. A Bogd 1924 májusában bekövetkezett halálával az erőviszonyok alapvetően átrendeződtek. A bolsevik hatalom a húszas évek második felében elsősorban adminisztratív eszközökkel próbálta csökkenteni a lámák számát, később, a harmincas évek közepén és végén már a drasztikusabb módszerektől sem riadt vissza. A folyamatos presszió ellen 1932-ben kirobbanó nyugat-mongóliai lámalázadás alkalmat adott a hatalomnak arra, hogy véres eszközökkel számoljon le az egyházzal, így teremtve teret a szinte vallásos hitet megkövetelő új ideológiának. A bolsevik pogromok során legalább hétszáz kolostor és több, mit harmincezer ember esett áldozatul a bestiális pusztításnak.

Az 1937-ben záruló események következtében az egyház gyakorlatilag összeomlott. Az életben maradtak közül sokan inkább kiléptek a szerzetből, megnősültek csak azért, hogy életüket mentse. A buddhista vallásgyakorlatot nem tiltották be ugyan, de egy-két „kirakat-kolostor” és néhány láma működésén kívül gyakorlatilag lehetetlenné tették.

A kilencvenes évek elején bekövetkezett változások után az egyháznak ebből az állapotból kellett újjáépítenie magát, s mivel az összeomlás óta csaknem hetven év telt el, ezt az építkezést szinte a nulláról kellett kezdeni. A folyamat ma sem zárult le, és olyan változásokat indukált, melyek egy része Congkhapa alapvető útmutatásainak is ellentmond, illetve felülírja a második megtérés időszakának néhány vívmányát is, miközben a változásokat gyakran a történeti hagyományok sajátos magyarázatával próbálja legitimálni. Nézzünk egy-két erre vonatkozó példát.

A kilencvenes években és részben napjainkban is alapvető feltételek hiányoztak ahhoz, hogy az egyház újjáépítése zökkenőmentes lehessen. A huszadik század végén igen korlátozott volt azoknak a lámáknak a száma, akik megfelelően képzettek voltak ahhoz, hogy vezető egyházi méltóságokat töltsenek be. Ez nem is meglepő, hiszen magas szintű egyházi oktatás évtizedekig nem volt Mongóliában. Azok, akik túléltek az üldözéseket a rendszerváltáskor vagy nagyon öregek voltak, vagy már nem éltek. Mivel több, mint hatvan éven keresztül nem volt megfelelő egyházi oktatás az országban, az újjáépített kolostorok olyan főlámák irányítása alatt működtek – s gyakran működnek ma is –, akik nem rendelkeztek-rendelkeznek ehhez megfelelő fokozattal. A fővárosban, de vidéken is számos kolostort építettek, vagy alapítottak újjá gyakran úgy, hogy csupán néhány – néha egy-két – láma végezet a szertartásokat. A fővárosban egyre több fiatal – jórészt férfiak, de nők is – választotta hivatásául a buddhista egyház kötelékét, ami az egyház szempontjából örvendetes ugyan, de azt is meg kell jegyeznünk, hogy itt a változó környezet új kihívásaira adott sajátos válaszokkal is szembesülhetünk.

A rendszerváltás után a mongol társadalom jelentős átalakulását figyelhettük, és figyelhetjük meg. Az oroszok kivonulása után magára hagyott mongol gazdaság meglehetősen nehezen állt talpra. Ez a folyamat még ma is tart, és olyan változásokat indukált, melyek alapvető befolyást gyako-

roltak a mongol társadalom szerkezetére. Egy a nyugati – keleti –, a mongolnál jóval fejlettebb gazdasággal rendelkező jóléti államokból érkező – és a rendszerváltás előtt a mongoloktól elzárt, általuk nem tapasztalható – életmód minták sugallta „jobb és könnyebb élet” reményében egyre többen hagyják el a hagyományos nomád életmódot és a vidéket, és költöznek a városba. Ennek hatására a városokban, illetve jellemzően a fővárosban óriási demográfiai robbanás következett be, Ulánbátor lakossága néhány év alatt több mint felével gyarapodott. Az új gazdasági körülmények ugyan több munkalehetőséget is biztosítottak, de a nomádok egyrészt nem tudtak az új követelményekhez gyorsan alkalmazkodni, másrészt a munkahelyek száma is véges. Ezért jelentősen nőtt a munkanélküliség, sokan nem találták meg számításukat. Ebben a sajátos közegben a buddhista egyház egyfajta „menekülési lehetőséget” is biztosított, így a lámák számának drasztikus növekedését az is indukálhatta, hogy sokan munkájuként és nem hivatásuként választották a szerzetet. A kolostorban biztosított a megélhetés, ugyanakkor napjaink lámái alapvetően más életmódot is élhetnek, mint ahogy azt a korábbi évszázadok sokkal szigorúbb előírásai megkövetelték. Ma – elsősorban a fővárosban – sok lámának családja van, a kolostoron kívül él, és gyakorlatilag csak dolgozni jár a „munkahelyére”.³¹ Azt, hogy a gelugpa lámák a cölibátusra vonatkozó szigorú előírást megszegik, egy meglepő magyarázattal próbálják elfogadtatni.

Mint korábban említettük, Öndör Gegen egyháza alapjaként a buddhista *vinája* erkölcsi szabályait hirdette minden szerzetes és láma számára, de ezt a természet közelben élő nomád mongolok hagyományaiiba illesztette be. Nem rettent vissza a lámákra vonatkozó alapvető szabályok átdolgozásától sem, hogy ezzel is megkönnyítse a buddhizmus elterjedését. Útmutatásai szerint a mongol szülőknek gyermekeik közül egy fiút szerzetesnek kellett adniuk, hogy tanulmányozza Buddha tanait. Ez a gyakorlat a mandzsu korban szinte általánossá vált a mongolok alávettettek között csakúgy, mint az előkelő családokban. Öndör Gegen azonban olyan „útmutatással” is ellátta a híveket mely alapjaiban mond ellent a Congkhapa reformjai alapján létrejött gelugpa rend szabályainak. Azt javasolta, hogy a lámát fiatal felnőtt korban küldjék vissza családjához, hogy ő maga is családot alapítson és így gyarapítsa a mongolok lélekszámát. Negyven-ötven éves kora körül ismét visszatérhetett a kolostorba és élete végéig szerzetesként élhetett tovább. Itt kell megemlítenünk, hogy ez a gyakorlat valóban létezett ugyan, de napjaink újjáéledő mongol buddhizmusára jellemző igazán. A ma családban élő fiatal mongol szerzetesek szívesen hivatkoznak az első egyházfő útmutatásaira, bár ebben az értelemben inkább azon huszadik századi elődeik követőinek tekinthetők, akiket a bolsevik hatalom kényszerített a kolostorok elhagyására, a fogadalmuk megszegésére, és a házasságkötésre. A társada-

³¹ Talán nem mellékes ha megjegyezzük, hogy terepmunkáink során találkoztunk olyan fiatal szerzetesekkel, akik a hétköznapi beszédben a mongol *ajil* „munka” szót használták tevékenységük leírására.

lom általában csak a *gelong* fokozattal rendelkezők házasságait fogadja el, a többiekét nem nézik jó szemmel. Jellemző, hogy ezzel kapcsolatban a buddhista egyházfő véleményére is próbáltak támaszkodni, tőle vártak útmutatást. 2006 augusztusában Mongóliába látogató XIV. Dalai láma meglepően türelmesnek mutatkozott a kérdésben, a házasságot a *gelong* fokozatig elfogadhatónak nyilvánította, így legitimálva a Mongóliában kialakult sajátos helyzetet.

Napjaink buddhizmusának másik sajátossága a szertartásokkal kapcsolatos. A mai mongol szertartásrendszer alapját a tibeti buddhista rituálék adják. A buddhizmus mongol ágára jellemző sajátosságok részben a második megterés időszakában, részben az első Dzsebcundampa tevékenységének köszönhetően alakultak ki. Ebben a folyamatban igen fontos szerepet játszott az eredeti szövegek mongolra fordítása, hiszen így könnyebben jutott el az üzenet a mongolokhoz, könnyebb volt őket a buddhizmus követésére biztatni. Sőt mint láttuk, Öndör Gegen tudatosan használta ezt, részben a mongol hagyományok megőrzésére, részben a mongol buddhizmus önálló arcának kialakítására is. Miközben e korszak legjelentősebb vívmányai között említhetjük a mongol szertartásszövegek, szútrák, buddhista iratok létrejöttét, és miközben a mandzsu korban ezek hozzájárultak a mongol önállóság deklarálásához, a független mongol nyelv és kultúra fennmaradásához, addig napjainkban szinte kizárólag tibeti szövegeket használnak a szertartásokon. Kutatásaink során több kolostorban is volt lehetőségünk az ott őrzött szent könyvek tanulmányozására. Napjainkban ezek között elvétve találunk mongol szövegeket, holott ezek egy része különböző rejtekekben átvészelte a bolsevik pusztítást, illetve maguk a fordítások viszonylag könnyen rekonstruálhatóak. Felvetődik a kérdés, vajon miért tértek vissza a tibeti szövegek használatához.

Bár kétségtelen, hogy a mongol buddhizmus újjáéledésekor nagy szerepet játszik a tibeti háttér, hiszen a lámák képzése – elsősorban a magasabb rangú képzés – napjainkban is tibeti közegben zajlik, ez még nem ad elég magyarázatot a mongol szövegek mellőzésére. Sokkal valószínűbb, hogy manapság a szerzetek kívüliek kívülállóságát – fontosabb szertartásokon védelmét – úgy tudják biztosítani, ha ilyen eszközökkel zárják el őket a Tudás közeléből. Ma egy írott mongol szöveg elolvasása a hívek nagy részének nem jelentene gondot, miközben a mongol fordítás születésekor a 16–17. században ez nem volt jellemző. Akkor a vallás megismertetése, ma a beavatottak viszonylag szűk körének biztosítása a cél. A tibeti nyelv használatával elérhető, hogy csak a lámák legyenek a szertartás pontos ismerői, a hívek csak annyira váljanak részvevőkké egy szertartás alatt, amennyire azt az előírások megengedik.

A mongol buddhista egyház tibeti kapcsolatai még egy kérdést felvetnek. Mivel napjainkban az önálló Tibet nem létezik, az egyházfő emigrációban él, a mongol egyház kénytelen ezt a kényes politikai helyzetet valamilyen módon kezelni. Miközben a mai politikai vezetés igyekszik nem gördíteni akadályokat az egyház működése elé, Mongólia nemzetközi kapcsolatainak

biztosítására hivatkozva nem engedheti meg, hogy a mongol egyház képviselői szabadon alakíthassák kapcsolataikat tibeti hittársaikkal. A mongol buddhisták feje ma a IX. Bogd gegen, aki 1932-ben látta meg a napvilágot Tibetben, de csak a rendszerváltás után, az akkori miniszterelnök kérésére, egy 1991-ben a XIV. Dalai láma által kiadott rendelet értelmében foglalhatta el hivatalát. Napjainkban is a Dalai láma közvetlen környezetében él, hiszen ha Mongóliába költözne, az az emigráns tibetiek Mongólia általi elismerését jelentené, amit az ország a Kínával való jó viszony fenntartása érdekében – ismerve a kínai álláspontot – nem tehet meg. Így ma Mongóliában egy vezető nélküli egyház működik, miközben a Bogdo gegen kilencedik reinkarnációja, Öszentsége a IX. Halha-Dzsebcundampa Indiában él, s egyházával csak a zarándokok útján képes kapcsolatot tartani. Úgy tűnik, a politika napjaink látszólag szabad világában is fontos feladatának tartja az egyház befolyásolását.

IRODALOM

- BALOGH, M.
2005 *A sámánizmus régi és új formái Mongóliában*. ELTE Orientalista Nap. Budapest, ELTE (előadás).
- BAWDEN, Ch.
1961 *The Jebtsundamba khutugtus of Urga*. Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- BIRTALAN, Á.
2001a Wörterbuch der Mythologie der mongolischen Volksreligion. In: SCHMALZRIEDT, Egidius–HAUSSIG, Hans W. (szerk.): *Wörterbuch der Mythologie* 34. 879–1097. Stuttgart, Klett-Cotta Verlag.
2001b The Tibetan Weather-Magic Ritual of a Mongolian Shaman. *Shaman*, 9., 2., 119–142.
- BIRTALAN, Á.–RÁKOS, A.
2002 *Kalmükök, egy európai mongol nép*. Budapest, Terebess.
- ČOINXOR, Ĵ
1995 *Öndör Gegen Janabajar*. Ulaanbaatar.
- Damdinsüren, C.
1959 *Öwgön Ĵambaliin yaria*. Ulaanbaatar.
- DUMAN, L. J.
1977 *Vnešnjaja politika gosudarstva Tzin v XVII. veke*. Moskva.
- HOFFMANN, H.
2001 *A tibeti műveltség kézikönyve*. Budapest, Terebess.
- IČINNOROW, S.
2005 *Öndör Gegen Janabajar. Namtar, büteeliin jarim asuudal*. Ulaanbaatar.

- LIGETI Lajos
1927 A kitaj nép és nyelv. *Magyar Nyelv*, 23., 293–310.
- LXAGWASÜREN, G.–DAŠJAMC, D.
2001 *Mongoliin filosofin tүүх*. Ulaanbaatar.
- MOSES, Larry W.
1977 *The Political Role of Mongol Buddhism*. Bloomington, Indiana University Press.
- POZDNEYEV, A. M.
1971 *Mongolia and the Mongols*. Uralic and Altaic Series vol. 61. Bloomington, Indiana University Press.
- SZILÁGYI, Zsolt
2004 Manchu-Mongol Diplomatic Correspondence 1635–1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol 1. Géza BETHLENFALVY (szerk.): *State Central Library of Mongolia*. Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest.

ZSOLT SZILÁGYI

LEGITIMACY

THE ROLE OF THE MONGOLIAN BUDDHIST CHURCH
IN THE CONSOLIDATION OF SECULAR POWER

At the beginning of the 21st century, having left behind the darkest period of its history, the Mongolian Buddhist Church is toying to redefine itself and to find its place in the transforming Mongolian society. This paper tries to delineate the background of these processes and to give a short historical survey.

The Mongolian Buddhist Church always had tight connection with the secular power during the centuries. These connections were not always advantageous for the Church. Although the Buddhist Church obtained political power only at the beginning of the 20th century, it always played important role in the fight for power in secular life. The Church used the special tool of religion, meanwhile it became an important factor of the Mongolian nomadic society. The Buddhist traditions became an integral part of the Mongolian nomadic way of life. Lamas took most of the important positions among the representatives of the social hierarchy.

Buddhism integrated the local syncretic religion and assimilated the main elements of the mythology of the native religion. This integrating ability of Buddhist religion gave a great impetus to the Church to survive among the

changing social and political circumstances. For obtaining and keeping the political power the secular rulers often used the doctrines of the Buddhism. It resulted in a tight cooperation of the secular and spiritual powers. So the legitimacy of the power became one of the most important questions of the history of Mongols and the Mongolian Buddhist Church.

At the previous centuries the secular rulers used Buddhism to legitimize their power, but in our days the Buddhist Church seeks for the personalities and events in its own history who can strengthen the positions of the Church in the post-Soviet Mongolia and can give the possibility to get back the leading position in the Mongolian society.